Sympozjum · Rok XXVII 2023 · nr 1(44) · e-ISSN 2544-3238 s. 107-121

ks. Leszek Poleszak SCJ
Wyższe Seminarium Misyjne Księży Sercanów w Stadnikach
ORCID: 0000-0001-5408-0809
e-mail: lpoleszak@scj.pl
https://doi.org/10.4467/25443283SYM.23.007.18468

TEOLOGIA PRZEBITEGO BOKU JEZUSA CHRYSTUSA NA PRZYKŁADZIE *VITA JESU CHRISTI* LUDOLFA Z SAKSONII

THEOLOGY OF THE PIERCED SIDE OF JESUS CHRIST BY EXAMPLE OF *VITA JESU CHRISTI* BY LUDOLF OF SAXONY

Abstrakt

Teologia przebitego boku Jezusa Chrystusa należy do najważniejszych elementów duchowości Bożego Serca. Celem artykułu jest ukazanie inspiracji monastycznych w interpretacji biblijnego opisu przebicia boku Zbawiciela na przykładzie *Vita Jesu Christi* Ludolfa z Saksonii. Autor ten wywarł duży wpływ na wielu mistyków i świętych, a jego medytacje na temat bramy wprowadzającej do kontemplacji Serca Syna Bożego, bazujące zwłaszcza na tekstach biblijnych i patrystycznych, do dzisiaj stanowią ważny wkład w duchowość Najświętszego Serca Jezusowego.

Słowa kluczowe:
bok Zbawiciela | **przebity bok** | **rana Serca** | **kult Serca Jezusowego** | **miłość Boża**

Abstract

The theology of the pierced side of Jesus Christ is one of the most important elements of the spirituality of the Divine Heart. The aim of the article is to show monastic inspirations in the interpretation of the biblical description of the piercing of the side of the Saviour using the example of *Vita Jesu Christi* by Ludolf from Saxony. This author had a great influence on many mystics and saints, and his meditations on the gate leading to the contemplation of the Heart of the Son of God, based especially on biblical and patristic texts, are an important contribution to the spirituality of the Sacred Heart of Jesus to this day.

Keywords:

the side of the Saviour | the pierced side | the wound of the Heart | the cult of the Sacred Heart of Jesus | the love of God

Wprowadzenie

Jednym z ciekawszych przykładów rozwoju duchowości Najświętszego Serca Jezusowego jest piśmiennictwo zakonne, zwłaszcza zakonu cystersów i kartuzów. Odnajdujemy w nim wiele rozważań, które na podstawie fragmentów biblijnych, bazując na tekstach ojców Kościoła, zwracają uwagę na istotne elementy kultu Bożego Serca, którymi są: miłość Boża, zbawienie, przebity bok Jezusa, dar sakramentów świętych i narodziny Kościoła. Duchowość monastyczna charakteryzuje się rozważaniem cichego i pokornego Chrystusa, który pozwala, by Jego bok został otwarty włócznią żołnierza, aby każdy mógł otrzymać z otwartego w ten sposób źródła zbawienia. Teksty te wyraźnie odwołują się do wypowiedzi ojców Kościoła, zwłaszcza św. Augustyna, św. Bonawentury, św. Jana Chryzostoma, dodając charakterystyczne dla swojej epoki elementy interpretacji fragmentów Pisma Świętego. Tym, co łączy ten rodzaj literatury, jest rozważanie misteriów życia ukrytego Jezusa i kontemplacja męki Pańskiej, rozważanie upokorzeń, na jakie został narażony Syn Boży, oraz wdzięczność za miłość Bożą, której znakiem jest śmierć Jezusa na krzyżu, a także otwarcie boku nieżyjącego już Chrystusa.

Sympozjum • Rok XXVII 2023 • nr 1(44) • e-ISSN 2544-3283 • https://sympozjum.scj.pl

1. Chrystocentryzm literatury monastycznej

Literatura monastyczna XI i XII wieku, rozwinięta następnie w teologii mistycznej środowisk pustelniczych i kontemplacyjnych, zostanie później zaadaptowana przez nowe nurty duchowości, zwłaszcza nurt begardów i beginek[1] oraz *devotio moderna*[2], co wpłynie wyraźnie na przygotowanie gruntu duchowego dla rozkwitu kultu Najświętszego Serca Jezusowego w klasztorach wizytek, zwłaszcza dzięki objawieniom udzielonym św. Małgorzacie Marii Alacoque. Szczególne miejsce zajmuje tutaj duchowość monastyczna (zwłaszcza benedyktynów, cystersów, kartuzów) dzięki swej koncentracji chrystocentrycznej, przejawiającej się w wyjątkowej orientacji na kontemplację męki Pańskiej, ran i boku Jezusa Chrystusa, przez który wchodzi się jak przez bramę, aby się z Nim zjednoczyć.

Przykładem takiej koncentracji na Chrystusie są teksty benedyktyna i późniejszego arcybiskupa Canterbury św. Anzelma[3], który stara się w nich łączyć miłość do Jezusa z wiedzą wyrastającą z wiary. W jednym ze swoich rozważań pisze: „Pozwól, Panie, żebym dzięki miłości zakosztował to, co dane mi jest zakosztować przez poznanie; żebym uczuciowo mógł odczuwać to, co czuję umysłem"[4]. Święty Anzelm, w ślad za św. Augustynem, w modlitwę włącza swą inteligencję pasjonującą się prawdą i płomienną miłość własnego serca. Całą swoją istotą dąży do

[1] Por. G. Della Croce, *Begardi – Beghine*, w: L. Borriello, E. Caruana, M. R. Del Genio, N. Suffi (red.), *Dizionario di mistica*, Città del Vaticano 1998, s. 218-219.

[2] Por. R. M. Valabek, *Devotio moderna*, w: L. Borriello, E. Caruana, M. R. Del Genio, N. Suffi (red.), *Dizionario di mistica*, *dz. cyt.*, s. 406-408.

[3] Święty Anzelm z Canterbury OSB urodził się w 1033 roku w Aosta (Włochy), zmarł 21 kwietnia 1109 roku w Canterbury. W 1060 roku wstąpił do opactwa benedyktyńskiego w Bec (Normandia), w 1063 roku został przeorem, a w 1078 roku – opatem. W 1093 roku został mianowany arcybiskupem Canterbury. Jego kult, zapoczątkowany w XIII wieku, został zatwierdzony przez papieża Aleksandra VIII w 1690 roku. W 1720 roku św. Anzelm został ogłoszony doktorem Kościoła. Por. J. Wojtkowski, *Anzelm z Canterbury św.*, w: F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski (red.), *Encyklopedia katolicka*, t. 1, Lublin 1995, kol. 733-736.

[4] „*Fac, precor, Domine, me gustare per amorem quod gusto per cognitionem; sentiam per affectum quod sentio per intellectum*". Anzelm z Canterbury, *Liber meditationum et orationum. Meditatio XI De redemptione humana*, PL CLVIII, kol. 769 (tłum. własne).

Sympozjum • Rok XXVII 2023 • nr 1(44) • e-ISSN 2544-3283 • https://sympozjum.scj.pl

znalezienia i uchwycenia Boga, na którym skupia się i ku któremu zmierza: „Prawdomówny Boże, proszę, bym otrzymał to, aby radość moja była pełna. Na razie niech rozważa to mój umysł, niech rozprawia o tym mój język. Niech kocha to moje serce i niech głoszą to moje usta. Niech łaknie tego moja dusza, pragnie moje ciało, niech tęskni za tym cała moja substancja, dopóki nie wejdę do radości Pana mego, którym jest – troisty i jeden – Bóg błogosławiony na wieki. Amen”[5]. To skoncentrowanie się na Bogu i Jezusie Chrystusie pozostanie jednym z najistotniejszych rysów duchowości zakonów wywodzących się z dziedzictwa św. Benedykta.

2. Działalność piśmiennicza Ludolfa z Saksonii

W interesującym nas kontekście duchowości Najświętszego Serca Jezusowego na uwagę zasługuje ruch duchowy zapoczątkowany w XIV wieku przez Ludolfa z Saksonii, należącego do jednego z najwybitniejszych przedstawicieli pisarzy ascetycznych i teologów zakonu. Ludolf z Saksonii, czyli Ludolf Kartuz, urodził się około 1300 roku w północnych Niemczech. Drogę życia zakonnego rozpoczął w zakonie dominikanów. W 1340 roku wstąpił do kartuzów w Strasburgu. W latach 1343-1348 pełnił funkcję przeora w Koblencji, następnie w 1348 roku został przeniesiony do Mayen, by powrócić w końcu do kartuzji w Strasburgu, gdzie 10 kwietnia 1378 roku zmarł w opinii świętości.

Do bogatej spuścizny pisarskiej Ludolfa z Saksonii należą komentarze do Psalmów i Pieśni nad Pieśniami (m.in. *Ennarratio in Psalmos*, *Glosa in septem Psalmos poenitentiales*), liczne kazania (*Sermones*), dzieła dotyczące życia duchowego (np. *Tractatus bonus fratris L. magistri in theologia, qualiter vivendum sit homini spirituali* – o zasadach ży-

[5] „*Deus verax, peto; accipiam ut gaudium meum plenum sit. Meditetur interim inde mens mea; loquatur inde lingua mea. Amet illud cor meum; sermocinetur os meum. Esuriat illud anima mea, sitiat caro mea, desideret tota substantia mea, donec intrem in gaudium Domini, qui est trinus et unus Deus, benedictus in saecula. Amen*”. Anzelm z Canterbury, *Proslogion*, c. XXVI, PL CLVIII, kol. 242. Tłumaczenie: Anzelm z Canterbury, *Monologion, Proslogion*, tł. T. Włodarczyk, Warszawa 1992, s. 173.

Sympozjum • Rok XXVII 2023 • nr 1(44) • e-ISSN 2544-3283 • https://sympozjum.scj.pl

cia duchowego, *Rationes XIV ad proficiendum in virtute* – o rozróżnianiu duchów i kryteriach nauki Chrystusa) i inne mniejsze dzieła[6]. Autor przedstawia w nich własną koncepcję życia duchowego bazującą na nauce o 12 regułach, która zostaje rozwinięta i szczegółowo opisana w jego najważniejszym dziele: *Vita Jesu Christi e quattuor Evangeliis et scriptoribus orthodoxis concinnata*, wydanym w dwóch tomach w Paryżu w 1472 roku[7]. To obszerne dzieło, powstałe zapewne w latach 1348-1368, jest skoncentrowane na rozważaniach opartych na tajemnicach życia Jezusa i jest adresowane do wszystkich chrześcijan, wyprzedzając w czasie *Naśladowanie Chrystusa* Tomasza à Kempis. Autor czerpie w nim obficie zwłaszcza z tekstów ojców Kościoła i innych autorów średniowiecznych – św. Tomasza z Akwinu, św. Anzelma z Canterbury, św. Bernarda z Clairvaux[8], św. Aelreda z Rievaulx[9]. Tekst ten posiada charakterystyczną trzyczęściową strukturę. Jego rozdziały (z wyjątkiem rozdziałów poświęconych rozważaniom o męce Pańskiej) składają się z: *lectio*, które zawiera opis życia Pana Jezusa bazujący na Piśmie Świętym, apokryfach i tekstach patrystycznych; *meditatio*, które ma pomóc w uzmysłowieniu sobie omawianego wydarzenia i w pójściu za Jezusem, aktualnie przeżywając rozważaną tajemnicę; oraz *oratio*, które zmierza do połączenia

---

[6] Por. M. Daniluk, *Kartuzi. W Kościele powszechnym*, w: B. Migut (red.), *Encyklopedia katolicka*, t. 8, Lublin 2000, kol. 917; P. Nissen, *Ludolf z Saksonii*, w: P. Dinzelbacher (red.), *Leksykon mistyki*, Warszawa 2002, s. 166; J. Misiurek, *Ludolf z Saksonii*, w: E. Ziemann (red.), *Encyklopedia katolicka*, t. 11, Lublin 2006, kol. 132-133.

[7] Ponieważ do tej pory nie doczekaliśmy się polskiego tłumaczenia tego dzieła, korzystam z czterotomowego wydania, które zostało opublikowane jednocześnie w Paryżu i w Rzymie w 1870 roku. Rozważania dotyczące przebitego boku Jezusa znajdują się w tomie IV. Por. Ludolphus de Saxonia, *Vita Jesu Christi ex Evangelio et approbatis ab Ecclesia Catholica doctoribus sedule collecta*, Pars secunda, IV, Parisiis–Romae 1870, s. 613-619.

[8] Święty Bernard z Clairvaux SOCist. urodził się w 1090 roku w Fontaine-lès-Dijon (Francja), zmarł 20 sierpnia 1153 roku w Clairvaux, ojciec i doktor Kościoła (zwany *doctor mellifluus*). Por. S. Kędziora, J. Misiurek, *Bernard z Clairvaux św. I. Życie i działalność, II. Dzieła*, w: F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski (red.), *Encyklopedia katolicka*, t. 2, Lublin 1995, kol. 301.

[9] Święty Aelred SOCist. – Ailred, Alred, Alured, Ealred, Etelred – urodził się w 1109 roku w Hexham (północna Anglia), zmarł 12 stycznia 1167 w Rievaulx (Yorkshire, Anglia), pisarz ascetyczny, porównywany ze św. Bernardem z Clairvaux ze względu na swą gorliwość reformatorską, twórczość pisarską i świętość życia. Por. K. Bałczewski, *Aelred, Ailred, Alred, Alured, Ealred, Etelred św.*, w: F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski (red.), *Encyklopedia katolicka*, t. 1, *dz. cyt.*, kol. 122.

Sympozjum • Rok XXVII 2023 • nr 1(44) • e-ISSN 2544-3283 • https://sympozjum.scj.pl

uczuciowego życia człowieka z życiem Jezusa. Zastosowany układ jest konsekwencją założenia autora, że jedynie rozważanie ludzkiego życia Syna Bożego umożliwia kontemplację Jego Boskiej chwały[10].

2.1. Symbolika przebitego boku Jezusa

Podstawą rozważań teologicznych kultu Najświętszego Serca Jezusowego jest jego fundament biblijny, który koncentruje naszą uwagę na istocie tego kultu, jaką jest miłość Boga do człowieka. „Serce Boże jest symbolem i żywym obrazem nieskończonej miłości Jezusa Chrystusa, która nas pobudza do odwzajemniania się również miłością”[11]. Podstawy biblijne kultu Bożego Serca oparte na obrazach zaczerpniętych ze Starego i Nowego Testamentu przytacza np. Pius XII w encyklice *Haurietis aquas*[12]. W omawianym przez nas temacie tekstem kluczowym jest opis przebicia boku Jezusa (por. J 19,31-37), który zarówno dla św. Jana, jak też dla wszystkich, którzy podjęli się komentowania tego wydarzenia, stanowi niezaprzeczalny dowód na odkupienie ludzi oraz żywy obraz bezinteresownej miłości Syna Bożego. Wspomniany Pius XII stwierdza następująco: „To, co mówimy o boku Jezusa, zranionym i otwartym przez żołnierza, odnosi się również do Jego Serca, którego dosięgnął grot włóczni. Żołnierz bowiem wymierzył cios w tym celu, by upewnić się o śmierci Chrystusa przybitego do krzyża. Dlatego to zranienie Najświętszego Serca Jezusa, dokonane już po zakończeniu śmiertelnego życia, stało się w ciągu wieków żywym obrazem dobrowolnej miłości, dla której Bóg dał swego Syna Jednorodzonego na odkupienie ludzi; miłości, którą Chrystus tak gorąco ukochał wszystkich, że siebie samego złożył za nas w krwawej ofierze na stokach Kalwarii: «Chrystus was umiłował i samego siebie wydał za nas w ofierze i dani na wdzięcz-

Sympozjum • Rok XXVII 2023 • nr 1(44) • e-ISSN 2544-3283 • https://sympozjum.scj.pl

[10] Por. J. Misiurek, *Ludolf z Saksonii*, *dz. cyt.*, kol. 132-133.

[11] Leon XIII, Encyklika *Annum sacrum*, Rzym 1899, 2, w: L. Poleszak (red.), *Serce Jezusa w dokumentach Kościoła. Dokumenty Magisterium Kościoła o Najświętszym Sercu Pana Jezusa od Klemensa XIII do Benedykta XVI*, Kraków 2006, s. 42.

[12] Por. Pius XII, Encyklika *Haurietis aquas*, Rzym 1956, rozdz. II, pkt. 1-2, w: L. Poleszak (red.), *Serce Jezusa w dokumentach Kościoła…*, *dz. cyt.*, s. 141-147.

ną wonność Bogu» (Ef 5,2)"[13]. Znak przebitego boku Jezusa przez wieki stanowił ważne odniesienie dla kultu Najświętszego Serca Jezusowego z kilku powodów: ze względu na swoją symbolikę – charakterystyczną dla tekstów Janowych ukazujących wydarzenie biblijne niejako na kilku poziomach; rolę, jaką mu przypisuje sam autor natchniony – podkreślenie wyjątkowości „wielkiego znaku"; jego odniesienie profetyczne oraz zakorzenienie w centrum wydarzenia paschalnego Jezusa Chrystusa[14].

W rozważaniach Ludolfa z Saksonii poświęconych kontemplacji przebitego boku Jezusa Chrystusa znajdujemy treści, które współcześnie rozwinięty kult Najświętszego Serca Jezusowego uznaje jako fundamentalne. Chodzi tu przede wszystkim o samą istotę kultu Bożego Serca, którą jest miłość Boża objawiona w Sercu wcielonego Słowa. Odnosząc się do św. Augustyna, który jest bez wątpienia jednym z największych patrystycznych piewców miłości Bożej, Ludolf z Saksonii pisze: „Z tego szczegółu przebicia boku płyną trzy wnioski. Po pierwsze, skoro umarliśmy z Chrystusem, to znaczy: dla świata i grzechów, winniśmy również być przebici włócznią wraz z Chrystusem, czyli dla świata oraz grzechów, mianowicie grotem miłości. Na kształt owej duszy, która szczyciła się, że została ugodzona włócznią, mówiąc: zraniona jestem miłością. Augustyn prosił, aby jego serce zostało przebite tą włócznią miłości, mówiąc: «Proszę Cię, Panie, przez te Twoje zbawienne rany, jakie wycierpiałeś na krzyżu dla naszego zbawienia, z których wypłynęła ta drogocenna krew, którą zostaliśmy odkupieni, zadaj ranę mojej grzesznej duszy, za którą raczyłeś nawet umrzeć; zrań ją ognistą i potężną strzałą Twej przepotężnej miłości. Przebij moje serce strzałą Twojej miłości, aby dusza moja mogła Ci powiedzieć: zraniona jestem Twoją

[13] Pius XII, Encyklika *Haurietis aquas*, Rzym 1956, rozdz. III, pkt 3, w: L. Poleszak (red.), *Serce Jezusa w dokumentach Kościoła…*, *dz. cyt.*, s. 154. Współczesną analizę Janowego opisu przebicia boku Jezusa (por. J 19,31-37) możemy znaleźć np. w: A. E. Klich, *Przebity bok Jezusa (J 19,31-37)*, w: T. M. Dąbek, S. Witkowski, B. Zbroja (red.), *Któż potrafi opowiedzieć dzieła miłosierdzia Bożego? Księga pamiątkowa ku czci ks. prof. dra hab. Stanisława Hałasa SCJ w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, Kraków 2022, s. 115-128.

[14] Szerzej na ten temat można przeczytać np. w: C. A. Bernard, *Cuore di Cristo e costato trafitto*, w: E. Franchini, C. A. Bernard, A. Tessarolo, J. Bovenmars, J. Galot, F. Duci, G. Manzoni, A. Cavagna, D. Murphy (red.), *La spiritualità del cuore di Cristo*, Bologna 1990, s. 85-99.

miłością; tak ażeby z tej właśnie rany Twojej miłości wypływały dniem i nocą strugi łez. Błagam Cię, Panie, uderz ten mój zatwardziały umysł mocnym grotem pobożnej miłości, aby potęgą jej mocy przenikał jej najgłębsze pokłady»"[15].

Ten obrazowy opis odnosi czytelnika do sedna kultu Bożego Serca. Kontemplacja ukrzyżowanego i umarłego ciała Jezusa prowadzi do odkrycia – za sugestią ewangelisty – Jego bezinteresownej i bezmiernej miłości. Dla Ludolfa z Saksonii jest to okazją do porywu miłości i pierwszego istotnego wniosku, jakim jest konieczność odwzajemnienia jej ze strony człowieka. Zranienie grotem miłości powoduje zachwyt, który przeradza się w konkretne czyny polegające na odrzuceniu tego wszystkiego, co jest sprzeczne z miłością Boga – tak wyraźnie objawioną w ranie przebitego boku Jezusa – a więc odrzucenia świata (średniowieczny obraz tego wszystkiego, co oddziela człowieka od Boga) i grzechów, które są jedną z przyczyn śmierci Syna Bożego. Ten wyjątkowy poryw miłości wyraża piękna modlitwa św. Augustyna o zranieniu grotem miłości.

Drugim istotnym faktem będącym konsekwencją przebicia boku Jezusa jest dar sakramentów świętych, które symbolizują wypływające z boku Zbawiciela krew i woda. Kontemplując ten dar zmarłego Chrystusa, Ludolf z Saksonii wyciąga kolejny wniosek dotyczący odniesienia człowieka do tego wyjątkowego daru. Powołując się na św. Jana Chryzostoma, stwierdza: „Winniśmy przyjmować sakramenty Kościoła z takim nastawieniem i taką pobożnością, jak one wypływały z boku Chrystusa. Albowiem rana boku Chrystusa stała się bramą sakramentów: jak z boku

[15] *„Ex hoc articulo lanceationis lateris, habentur tria documenta. Primum est, quod nos cum mortui fuerimus cum Christo, scilicet mundo et peccatis, tunc debemus et lanceari cum Christo, scilicet mundo et peccatis, tunc debemus et lanceari cum Christo, cuspide videlicet caritatis; sicut anima illa se lanceatam gloriabatur, quae dicebat, vulnerata caritate ego sum. Hac etiam amoris lancea, cor suum perforari Augustinus petiit, dicens: «Rogo te, Domine, per illa salutifera vulnera tua, quae passus es pro salute nostra in cruce, ex quibus emanavit ille pretiosus sanguis quo sumus redempti, vulnera hannc animam meam peccatricem, pro qua etiam mori dignatus es, vulnera eam igneo et potentissimo telo tuae potentissimae caritatis. Confige cor meum jaculo tui amoris, ut dicat tibi anima mea: caritate tua vulnerata sum; ita ut ex ipso vulnere amoris tui uberrimae fluant lacrymae die ac nocte. Percute, obsecro, Domine, hanc durissimam mentem meam valida cuspide piae dilectionis, ut altius ad intima penetret virtute potenti»".* Ludolphus de Saxonia, *Vita Jesu Christi ex Evangelio et aprobatis ab Ecclesia Catholica doctoribus sedule collecta*, *dz. cyt.*, s. 614-615 (tłum. własne).

Sympozjum • Rok XXVII 2023 • nr 1(44) • e-ISSN 2544-3283 • https://sympozjum.scj.pl

pierwszego Adama ukształtowana została Ewa, tak też z boku drugiego Adama ukształtowany został Kościół”[16]. Pojawiający się tutaj temat bramy zostaje rozwinięty w kolejnych zdaniach przywołujących opinię św. Augustyna, który zauważa, że użyte słowo „*aperuit* – otworzył” w zamian za „*percussit* – uderzył” bądź „*vulnerabit* – zranił” świadczy o świadomym wskazaniu ewangelisty na prawdę, że dzięki sakramentom świętym otwiera się przed chrześcijaninem wejście do prawdziwego życia, o czym świadczą także wypływające z boku Jezusa krew i woda, będące znakiem Eucharystii i chrztu, głównych sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego[17]. Autor odnosi się tutaj do znanego i często obecnego w komentarzach o przebitym boku Jezusa tekstu św. Augustyna: „Ostrożnego słowa użył ewangelista. Nie powiedział: przebił bok Jego, lub zranił, lub co innego, lecz «otworzył», aby tam niejako drzwi życia zostały otworzone, skąd wypłynęły Sakramenty Kościoła, bez których nie wstępuje się do życia, które jest prawdziwym życiem. Owa krew została wylana na odpuszczenie grzechów; owa woda zbawienny miesza puchar; ten i kąpieli udziela, i napoju. To przepowiadało, że kazano Noemu, aby w boku arki uczynił drzwi, przez które weszłyby zwierzęta, które nie miały zginąć w potopie, a które były figurą Kościoła. Z tego też powodu pierwsza niewiasta utworzona z boku śpiącego mężczyzny została nazwana życiem i matką żyjących. Wielkie bowiem oznaczała dobro przed wielkim przeniewierstwem zła. I drugi Adam skłoniwszy głowę usnął na krzyżu, aby z tego została dla Niego utworzona małżonka, wypływająca z boku śpiącego. O śmierci, z której zmarli odzyskują życie! Co od tej krwi jest czystsze? Co zbawienniejsze od owej rany?”[18].

Przytoczone rozważanie Ludolfa z Saksonii odwołuje się do szczególnie lubianej przez ojców Kościoła typologii mającej swój początek w listach św. Pawła Apostoła. W Liście do Rzymian stwierdza on, że Adam, który

[16] „*Nos procipere debemus sacramenta Ecclesiae ea intentione ac devotione, ac si nobis de latere Christi profluerent. Vulnus enim lateris Christi, fuit ostium sacramentorum: quia sicut de latere primi Adae, formata est Eva; ita de latere secundi Adae, formata est Ecclesia*”. Tamże, s. 615 (tłum. własne).

[17] Por. tamże.

[18] Augustyn, *In Evangelium Ioannis Tractatus*, 120, 2; tł. W. Szołdrski, W. Kania, *Pisma Starochrześcijańskich Pisarzy*, t. XV, cz. 2, Warszawa 1977, s. 344-345. Por. Ludolphus de Saxonia, *Vita Jesu Christi ex Evangelio et aprobatis ab Ecclesia Catholica doctoribus sedule collecta*, *dz. cyt.*, s. 616-618.

Sympozjum • Rok XXVII 2023 • nr 1(44) • e-ISSN 2544-3283 • https://sympozjum.scj.pl

jest ojcem rodzaju ludzkiego, stanowi jednocześnie typ nowego Adama, którym jest Chrystus. „A przecież śmierć rozpanoszyła się od Adama do Mojżesza nawet nad tymi, którzy nie zgrzeszyli przestępstwem na wzór Adama. On to jest typem Tego, który miał przyjść" (Rz 5,14). Dla ojców Kościoła stało się to inspiracją do poszukiwania analogii pomiędzy stworzeniem z boku śpiącego Adama Ewy – matki wszystkich żyjących, a zrodzeniem Oblubienicy Chrystusa – Kościoła z boku „śpiącego", umarłego Chrystusa (por. Ef 5,30). „Tajemnica to wielka, a ja mówię: w odniesieniu do Chrystusa i do Kościoła" (Ef 5,32). Wskazówki św. Pawła prowadzą wczesnochrześcijańskie rozważania ojców Kościoła do jednoznacznego stwierdzenia, że Kościół – nowa Ewa – rodzi się *ex sanguine et aqua*, z cierpienia Jezusa na krzyżu i z wody chrztu[19].

Trzecim wnioskiem wypływającym z przebitego boku Zbawiciela jest – zdaniem Ludolfa z Saksonii – konieczność dostosowania własnej woli do woli Bożej, która stanowi najwyższe dobro dla człowieka. Motywem, by to uczynić, jest miłość Boża, którą objawia zranione włócznią Serce Jezusa. „Dzięki temu, że Serce Chrystusa zranione zostało raną miłości dla naszego dobra, tak byśmy mogli wejść poprzez wzajemną miłość przez ranę boku do Jego Serca, a tam mogli połączyć całą naszą miłość z Jego Bożą miłością, podobnie jak ogniem rozpalone żelazo, zespolić się jedną miłością. Człowiek bowiem powinien budować wszyst-

[19] Jak zauważa ks. Stanisław Łucarz SJ, typologia ta jest obecna także we współczesnym nauczaniu Kościoła, np. w nauczaniu II Soboru Watykańskiego: „Albowiem z boku umierającego na krzyżu Chrystusa zrodził się przedziwny sakrament całego Kościoła". II Sobór Watykański, Konstytucja o liturgii świętej *Sacrosanctum Concilium*, Rzym 1963, 2. Por. S. Łucarz, *Symbolika przebitego boku Jezusa w nauczaniu Ojców Kościoła*, w: W. Kubik (red.), *Zawierzyć Sercu Jezusa. Treść sympozjum zorganizowanego z okazji 90. rocznicy konsekracji Bazyliki i aktu oddania Narodu Polskiego Najświętszemu Sercu Pana Jezusa w Krakowie w roku 1921*, Kraków 2011, s. 22-27. Warto w tym miejscu przytoczyć jeszcze jeden przykład – tym razem tekst św. Leona Wielkiego, który kazał umieścić na kolumnach baptysterium przy bazylice św. Jana na Lateranie następującą inskrypcję:

„*Virgineo faetu Genitrix Ecclesia natos,*	„Matka Kościół dziewiczo rodzi w nurtach wody
Quos spirante Deo concipit, amne parit,	Tych, których poczyna mocą Bożego tchnienia.
Insons esse volens isto mundare lavacro	Chcąc być bez skazy, oczyść się w tej kąpieli
Seu patrio premeris crimine, seu proprio	Uciskany czy to grzechem własnym, czy prarodziców.
Fons hic est vitae qui totum diluit orbem	Tu jest źródło życia, co obmywa świat cały,
Sumens de Christi vulnere principium".	Biorąc początek z rany Chrystusa".

Cyt. za: tamże, s. 28-29.

Sympozjum • Rok XXVII 2023 • nr 1(44) • e-ISSN 2544-3283 • https://sympozjum.scj.pl

Sympozjum • Rok XXVII 2023 • nr 1(44) • e-ISSN 2544-3283 • https://sympozjum.scj.pl

kie swoje pragnienia i ukierunkować je na Boga, ze względu na miłość do Chrystusa: albowiem stopy Jego, poprzez które przyjmuje uczucia, zostały przygwożdżone; powinien ćwiczyć się poprzez dobre uczynki, unikając wszelkich złych czynów, kierując się miłością Chrystusa, ponieważ Jego ręce, przez które przyjęte zostają uczynki, zostały ukrzyżowane; powinien całą swoją wolę dostosować do woli Bożej, w zamian za tę ranę miłości, jakiej doznał On na Krzyżu ze względu na człowieka, gdy strzała niezwyciężonej miłości przebiła na wskroś słodkie Jego Serce. Poprzez tę ranę Augustyn wkroczył jakoby przez bramę miłości, gdy mówił: «Longin otworzył mi włócznią bok Chrystusa i wszedłem, i bezpiecznie spocznę. Gwoździe i włócznia wołają do mnie, że uzyskałem prawdziwie pojednanie z Chrystusem, gdy Go tylko umiłuję»"[20].

Dążenie do głębokiego zjednoczenia z Jezusem stanowi rys charakterystyczny chrystocentrycznej duchowości kartuskiej związanej z XI- i XII-wieczną odnową zakonu rozpoczętą przez św. Brunona z Kolonii[21] w 1084 roku i kontynuowanej następnie w reformie cysterskiej prowadzonej przez św. Roberta z Molesmes[22], św. Bernarda z Clairvaux

[20] „*Eo quod cor Christi vulneratum est amoris vulnere propter nos, quatenus nos per amorem reciprocum intrare possimus per ostium lateris ad cor ejus, et ibi omnem amorem nostrum ad suum divinum amorem counire, ut sicut ferrum candens cum igne, in unum redigatur amorem. Homo enim omnia desideria sua debet fundare et ordinare in Deum, amore Christi: quia pedibus, per quos affectus accipiuntur, est crucifixus; et in omnibus bonis operibus se exercere, ac cuncta mala opera devitare, amore Christi, quia manibus, per quas opera accipiuntur, crucifixus est; omnem vero voluntatem suam conformare voluntati divinae, pro illo amoris vulnere, quod in cruce pro homine accepit, cum invincibilis amoris sagitta cor suum mellifluum perforavit. Per istud vulnus quasi per ostium amoris Augustinus intraverat, cum dicebat: «Longinus aperuit mihi latus Christi lancea; et ego intravi, ibi requiesco securus. Clavi et lancea clamant mihi, quod vere reconciliatus sum Christo, si eum amavero»*". Ludolphus de Saxonia, *Vita Jesu Christi ex Evangelio et aprobatis ab Ecclesia Catholica doctoribus sedule collecta*, *dz. cyt.*, s. 615 (tłum. własne).

[21] Święty Brunon urodził się około 1030 roku w Kolonii (Niemcy), zmarł 6 października 1101 roku w kartuzji San Stefano (Włochy), założyciel zakonu kartuzów. Por. J. Kłoczowski, *Brunon św.*, w: F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski (red.), *Encyklopedia katolicka*, t. 2, *dz. cyt.*, kol. 1110.

[22] Święty Robert z Molesmes – Robert z Cîteaux SOCist., urodził się około 1024 roku w Troyes (Francja), zmarł 21 marca 1111 roku w Molesmes, reformator zakonu cystersów. Por. J. M. Marszalska, *Robert z Molesmes, Robert z Cîteaux, św. SOCist*, w: E. Gigilewicz (red.), *Encyklopedia katolicka*, t. 17, Lublin 2012, kol. 135.

i bł. Wilhelma z Saint-Thierry[23]. Wyrażała się ona w kontemplacji życia Jezusa Chrystusa, upodobnieniu do krzyża i rozważaniu słodyczy Syna Bożego zamieszkującego w duszy zakonnika. Miłość staje się tutaj zachętą do głębokiego zjednoczenia z Boskim Mistrzem, zespolenia z Jego uczuciami i pragnieniami oraz odrzucenia wszystkiego, co ją rani i jest jej przeciwne. Naśladowanie człowieczeństwa Jezusa Chrystusa staje się dla człowieka przedsionkiem, przez który wkracza w niezwykle intymną relację z Bogiem i z Nim się jednoczy. Szczególnie wymownym znakiem jest tu motyw bramy – boku Chrystusa, przez który człowiek dochodzi do Jego Serca. Jest to droga oczyszczenia i wewnętrznego zjednoczenia z Ukrzyżowanym[24]. W dalszej części rozważania Ludolf z Saksonii stwierdza: „Oby człowiek pamiętał, jak niepojęcie przerastającą miłość okazał nam Chrystus, otwierając swój bok, poprzez który podarował nam swobodne dojście do swego Serca. Oby więc człowiek spieszył się wejść do Serca Chrystusa oraz zebrał całą swoją miłość, a w ten sposób połączył się z miłością Bożą, rozważając swym umysłem jej poprzednie wyrazy. Oby również człowiek przemyślał na nowo, z jak wielką miłością Chrystus wylał dla nas ze swego boku sakramenty, dzięki którym wkraczamy do życia wiecznego; albo też pozostałe, poprzez które Pan służy swoją posługą człowiekowi, który rozmyśla i modli się. *Jezu, który sprawiłeś, że bok Twojego już umarłego ciała został otwarty włócznią i że stamtąd wypłynęły krew i woda, zrań, proszę, serce moje włócznią miłości, żebym się stał godny Twoich sakramentów, jakie wypłynęły z tegoż najświętszego boku. Poprzez otwarcie Twojego boku rozwarłeś, Panie, dla swoich wybranych bramę życia. Oto Twoja brama, Panie, wejdą przez nią sprawiedliwi. Zechciej, Panie, nie pamiętać naszych niegodziwości, byś przez nie nie zamknął tego dostępu, który przewidziałeś dla grzeszników oraz pokutujących*”[25].

[23] Błogosławiony Wilhelm z Saint-Thierry SOCist., urodził się około 1075 roku w Liège (Francja), zmarł 8 września 1148 roku w Signy (Signy-l'Abbaye), jeden z reformatorów zakonu cystersów, autor dzieł z zakresu mistyki. Por. S. Tylus, *Wilhelm z Saint Thierry bł.*, w: E. Gigilewicz (red.), *Encyklopedia katolicka*, t. 20, Lublin 2014, kol. 613-614.

[24] Por. N. Nabert, *La trace cartusienne de la dévotion au cœur du Christ*, „Revue des Sciences Religieuses" 3(84) (2010), s. 359-371, DOI: https://doi.org/10.4000/rsr.329.

[25] „*Rememoretur homo, quam superexcellentissimum amorem Christus in apertione lateris suis nobis ostenderit, in quo nobis aditum patulum ad cor ejus dedit. Festinet*

Sympozjum • Rok XXVII 2023 • nr 1(44) • e-ISSN 2544-3283 • https://sympozjum.scj.pl

3. Zakończenie

Ludolf z Saksonii wywarł duży wpływ na kształtowanie duchowości kartuzjańskiej oraz *devotio moderna*. Jego duchowość wpłynęła również na duchowość wielu świętych i mistyków, m.in. Franciszka z Osuny, św. Franciszka Salezego, św. Ignacego Loyoli, św. Teresy Wielkiej, św. Jana od Krzyża, św. Bernardyna ze Sieny i św. Alfonsa de Liguoriego[26]. Jego kartuzjański sposób medytacji i rozważania człowieczeństwa Jezusa Chrystusa, zwłaszcza w misteriach Jego życia ukrytego, Jego męki i ran, prowadzący do zjednoczenia z Sercem Jezusa, jest ważnym punktem odniesienia w teologii Bożego Serca. Najważniejszym jego elementem jest rozważanie bezinteresownej miłości Boga do człowieka oraz kruchości i grzeszności ludzkiej natury w porównaniu do piękna i obfitości miłości Boga objawionej we wcielonym Synu Bożym. Wprawdzie nie odnajdujemy tutaj jeszcze idei wynagrodzenia, jednak zarówno mistyczna symbolika Serca Jezusowego, umiłowanie Eucharystii i zachęta do odwzajemnienia miłością za miłość Zbawcy stanowią kluczowe aspekty duchowości Najświętszego Serca Jezusowego. Możemy śmiało stwierdzić, że zarówno teksty Ludolfa z Saksonii, jak też wielu innych autorów kartuzjańskich wywarły duży wpływ na przyszłych pisarzy i mistyków, którzy przyczynili się do rozwoju kultu Najświętszego Serca Jezusowego.

ergo homo intrare ad cor Christi, ac recolligat omnem amorem suum, et couniat amori divino, revolvendo in mente sua documenta praemissa. Recogitet etiam homo quanta caritate Christus ex latere suo nobis profuderit sacramenta, quibus intremus ad vitam aeternam; vel alias, sicut Dominus meditanti et oranti devotionem ministrabit. Jesu, qui latus corporis tui mortui, lancea aperiri, et exinde sanguinem et aquam exire voluisti, vulnera, quaeso, cor meum lancea caritatis, ut tuis dignus efficiar sacramentis, quae de eodem sacratissimo latere profluxerunt. In apertura lateris tui, Domine, aperuisti electis tuis januam vitae. Haec porta tua, Domine, justi intrabunt in eam. Noli, Domine, quaeso, iniquitatum mearum recordari, ut propter eas mihi claudas aditum istum, quem peccatoribus et poenitentibus providisti". Ludolphus de Saxonia, *Vita Jesu Christi ex Evangelio et aprobatis ab Ecclesia Catholica doctoribus sedule collecta, dz. cyt.*, s. 616 (tłum. własne).

[26] Por. J. Misiurek, *Ludolf z Saksonii, dz. cyt.*, kol. 133.

Sympozjum • Rok XXVII 2023 • nr 1(44) • e-ISSN 2544-3283 • https://sympozjum.scj.pl

Bibliografia

Anzelm z Canterbury, *Liber meditationum et orationum. Meditatio XI De redemptione humana*, PL CLVIII, kol. 762-769.

Anzelm z Canterbury, *Proslogion seu Alloquium de Dei existentia*, c. XXVI, PL CLVIII, kol. 224-242; tłumaczenie: Anzelm z Canterbury, *Monologion, Proslogion*, tł. T. Włodarczyk, Warszawa 1992.

Augustyn, *In Evangelium Ioannis Tractatus*; tł. W. Szołdrski, W. Kania, *Pisma Starochrześcijańskich Pisarzy*, t. XV, cz. 2, Warszawa 1977.

Bałczewski K., *Aelred, Ailred, Alred, Alured, Ealred, Etelred św.*, w: F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski (red.), *Encyklopedia katolicka*, t. 1, Lublin 1995, kol. 122.

Bernard C. A., *Cuore di Cristo e costato trafitto*, w: E. Franchini, C. A. Bernard, A. Tessarolo, J. Bovenmars, J. Galot, F. Duci, G. Manzoni, A. Cavagna, D. Murphy (red.), *La spiritualità del cuore di Cristo*, Bologna 1990, s. 85-99.

Daniluk M., *Kartuzi. W Kościele powszechnym*, w: B. Migut (red.), *Encyklopedia katolicka*, t. 8, Lublin 2000, kol. 915-918.

Della Croce G., *Begardi – Beghine*, w: L. Borriello, E. Caruana, M. R. Del Genio, N. Suffi (red.), *Dizionario di mistica*, Città del Vaticano 1998, s. 218-219.

Kędziora S., Misiurek J., *Bernard z Clairvaux św. I. Życie i działalność, II. Dzieła*, w: F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski (red.), *Encyklopedia katolicka*, t. 2, Lublin 1995, kol. 301-302.

Klich A. E., *Przebity bok Jezusa (J 19,31-37)*, w: T. M. Dąbek, S. Witkowski, B. Zbroja (red.), *Któż potrafi opowiedzieć dzieła miłosierdzia Bożego? Księga pamiątkowa ku czci ks. prof. dra hab. Stanisława Hałasa SCJ w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, Kraków 2022, s. 115-128.

Kłoczowski J., *Brunon św.*, w: F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski (red.), *Encyklopedia katolicka*, t. 2, Lublin 1995, kol. 1110.

Leon XIII, Encyklika *Annum sacrum*, Rzym 1899, w: L. Poleszak (red.), *Serce Jezusa w dokumentach Kościoła. Dokumenty Magisterium Kościoła o Najświętszym Sercu Pana Jezusa od Klemensa XIII do Benedykta XVI*, Kraków 2006, s. 39-45.

Ludolphus de Saxonia, *Vita Jesu Christi ex Evangelio et aprobatis ab Ecclesia Catholica doctoribus sedule collecta*, Pars secunda, IV, Parisiis–Romae 1870.

Łucarz S., *Symbolika przebitego boku Jezusa w nauczaniu Ojców Kościoła*, w: W. Kubik (red.), *Zawierzyć Sercu Jezusa. Treść sympozjum zorganizowanego z okazji 90. rocznicy konsekracji Bazyliki i aktu oddania Narodu Polskiego Najświętszemu Sercu Pana Jezusa w Krakowie w roku 1921*, Kraków 2011, s. 15-30.

Marszalska J. M., *Robert z Molesmes, Robert z Cîteaux, św. SOCist*, w: E. Gigilewicz (red.), *Encyklopedia katolicka*, t. 17, Lublin 2012, kol. 135.

Misiurek J., *Ludolf z Saksonii*, w: E. Ziemann (red.), *Encyklopedia katolicka*, t. 11, Lublin 2006, kol. 132-133.

Nabert N., *La trace cartusienne de la dévotion au cœur du Christ*, „Revue des Sciences Religieuses” 3(84) (2010), s. 359-371, DOI: https://doi.org/10.4000/rsr.329.

Nissen P., *Ludolf z Saksonii*, w: P. Dinzelbacher (red.), *Leksykon mistyki*, Warszawa 2002, s. 166.

Pius XII, Encyklika *Haurietis aquas*, Rzym 1956, w: L. Poleszak (red.), *Serce Jezusa w dokumentach Kościoła. Dokumenty Magisterium Kościoła o Najświętszym Sercu Pana Jezusa od Klemensa XIII do Benedykta XVI*, Kraków 2006, s. 137-168.

II Sobór Watykański, Konstytucja o liturgii świętej *Sacrosanctum Concilium*, Rzym 1963.

Sympozjum • Rok XXVII 2023 • nr 1(44) • e-ISSN 2544-3283 • https://sympozjum.scj.pl

Valabek R. M., *Devotio moderna*, w: L. Borriello, E. Caruana, M. R. Del Genio, N. Suffi (red.), *Dizionario di mistica*, Città del Vaticano 1998, s. 406-408.

Tylus S., *Wilhelm z Saint Thierry bł.*, w: E. Gigilewicz (red.), *Encyklopedia katolicka*, t. 20, Lublin 2014, kol. 613-614.

Wojtkowski J., *Anzelm z Canterbury św.*, w: F. Gryglewicz, R. Łukaszyk, Z. Sułowski (red.), *Encyklopedia katolicka*, t. 1, Lublin 1995, kol. 733-736.

Ks. Leszek Poleszak – sercanin, doktor teologii, wykładowca Wyższego Seminarium Misyjnego Księży Sercanów w Stadnikach, członek Polskiego Stowarzyszenia Teologów Duchowości. W pracy naukowej zajmuje się teologią Najświętszego Serca Jezusowego oraz duchowością.

Sympozjum • Rok XXVII 2023 • nr 1(44) • e-ISSN 2544-3283 • https://sympozjum.scj.pl

Sympozjum • Rok XXVII 2023 • nr 1(44) • e-ISSN 2544-3283 • https://sympozjum.scj.pl